
AANSPRAKELIJKHEIDSRECHT

CEES VAN DAM

Boom juridisch

VIERDE DRUK

Aansprakelijkheidsrecht

AANSPRAKELIJKHEIDSRECHT

CEES VAN DAM

Hoogleraar European Tort Law, Universiteit Maastricht
Visiting Professor, King's College London

Vierde druk

Boom juridisch
Den Haag
2023

Omslagontwerp en opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

© 2023 Cees van Dam | Boom juridisch

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-94-6212-780-7

NUR 820

www.boomjuridisch.nl

WOORD VOORAF

Op 25 oktober 1989 promoveerde ik cum laude bij professor Ewoud Hondius aan de (toen) Rijksuniversiteit Utrecht op het proefschrift *Zorgvuldigheidsnorm en aansprakelijkheid*. Zes jaar later schreef ik, geïnspireerd door professor Chris Brunner, *Aansprakelijkheid voor nalaten*, een preadvies voor de Nederlandse Vereniging voor Rechtsvergelijking

Deze twee boeken vormden de basis voor de eerste druk van *Aansprakelijkheidsrecht* (2000). Dit boek vormde op zijn beurt een belangrijke basis voor *European Tort Law* (2006 en 2013). Een partiële tweede druk van *Aansprakelijkheidsrecht* verscheen in 2015.

Anders dan de vorige drukken omvat de voorliggende druk van *Aansprakelijkheidsrecht* het volledige buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht en schadevergoedingsrecht. Het is geschreven voor bachelor- en masterstudenten Nederlands recht en voor de rechtspraak.

Deze druk bevat voorts de relevante ontwikkelingen op het gebied van het Unierecht en de rechtspraak van het EHRM. Actuele voorbeelden zijn de geïmplementeerde EU-richtlijn inzake schadevergoeding na schending van het mededingingsrecht, en de rol van art. 2 en 8 EVRM in *Urgenda* en *Groningenveld*.

Andere actuele aansprakelijkheidsvragen waarbij in deze druk korter of langer wordt stilgestaan, zijn Srebrenica, chroom-6, Q-koorts, de schietpartij in Alphen aan den Rijn, voetballer Appie Nouri, de Staatsloterij, uitlatingen op Facebook, Twitter en Instagram, robots, algoritmen en zelfrijdende motorrijtuigen.

Net als in de tweede druk is het gebruik van rechtsvergelijking in deze derde druk incidenteel en functioneel. In de voetnoten zijn regelmatig verwijzingen opgenomen naar rechtsvergelijkende bronnen.

Dit boek is geschreven in de beproefde structuur van de klassieke symfonie. De structuur van een boek is geen bijproduct of een gevolg van de inhoud. Zij bepaalt mede de inhoud en helpt om samenhangen te begrijpen en inconsistenties bloot te leggen. Een rechtssysteem kan niet zonder structuur, wil zij voorspelbaar zijn en vrij van willekeur. De structuur kan echter evenmin een keurslijf zijn, want zij dient de inhoud van het recht: de uitkomst in het concrete geval. Dit boek is in lijn met deze gedachte gestructureerd.

Deel I behandelt de fundamentele kenmerken van het aansprakelijkheidsrecht: de vraag waar het aansprakelijkheidsrecht goed voor is (hoofdstuk 1), de toerekenbare

onrechtmatige daad als het fundament van het aansprakelijkheidsrecht (hoofdstuk 2 en 3) en het onderscheid tussen risico- en foutaansprakelijkheid (hoofdstuk 4).

Deel II gaat over kwalitatieve fout- en risicoaansprakelijkheid: aansprakelijkheid voor personen (hoofdstuk 5), voor roerende zaken (hoofdstuk 6), voor onroerende zaken (hoofdstuk 7) en aansprakelijkheid in bijzondere rechtsverhoudingen (hoofdstuk 8).

Deel III richt zich op de remedie: de reactie van het recht op de vaststelling dat iemand aansprakelijk is. Aan de orde komen schade en schadevergoeding (hoofdstuk 9), causaliteit en eigen schuld (hoofdstuk 10), andere remedies dan schadevergoeding (hoofdstuk 11) en de obstakels voor het verkrijgen van een remedie. Recht hebben en recht krijgen zijn niet hetzelfde en dreigen verder uit elkaar te groeien (hoofdstuk 12).

De kopij is afgesloten per 1 oktober 2019. Met nadien verschenen rechtspraak en literatuur kon slechts sporadisch rekening worden gehouden.

Cees van Dam
Londen, 25 oktober 2019

WOORD VOORAF BIJ DE VIERDE DRUK

Net als de vorige druk is deze nieuwe druk van *Aansprakelijkheidsrecht* geschreven voor de rechtspraak en voor bachelor- en masterstudenten Nederlands recht. Het doet mij genoegen dat het boek zijn weg heeft gevonden naar advocatuur en rechterlijke macht en dat het bij enkele juridische faculteiten tot de voorgeschreven literatuur behoort.

In deze nieuwe druk zijn de ontwikkelingen van de afgelopen 42 maanden in wetgeving, rechtspraak en literatuur verwerkt. Bij de rechtspraak gaat het om 88 arresten van de Hoge Raad, 13 arresten van het Europese Hof van Justitie en 14 arresten van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens.

Van de gelegenheid is gebruikgemaakt om de tekst waar nodig te verduidelijken of toe te spitsen. Aldus zijn in vrijwel alle nummers kleinere of grotere wijzigingen aangebracht. Wijzigingen in de nummering zijn weergegeven in de transponeringstabel.

Nieuw zijn teksten over de verzekering van opzettelijk veroorzaakte schade (104-3), de aansprakelijkheid van contractspartijen jegens derden (233-4), de bewijslast bij toerekening ex art. 6:162 lid 3 BW (301), klimaataansprakelijkheid (518-4), software als product (615-1), gebrekkige vaccins (616-5), huiselijk geweld (823-2), inkomsten uit zwart werk (919-1), schending bescherming persoonsgegevens (926-3), de

WOORD VOORAF

persoon van de veroorzaker (1103-3), misbruik van procesrecht en Slapps (1203-6), public interest litigation (1208-4), first party-verzekeringen (1220) en schadefondsen (1221).

Naast teksten waarin recente rechtspraak is verwerkt, zijn meer of minder gedetailleerd bewerkt de onderwerpen bestuurdersaansprakelijkheid (516), zorgplicht van de moedervereniging (517-3), website-exploitanten en internetproviders (813), geestelijk letsel van derden (schokschade) (913-915), geestelijk letsel zonder lichamelijk letsel (926-1), schending van een fundamenteel recht zonder letsel (926-2), procesfinanciering door derden (1207-3) en aanvang van de lange verjaringstermijn (1215-2).

De kopij is afgesloten per 1 april 2023. Met nadien verschenen rechtspraak en literatuur kon sporadisch rekening worden gehouden.

Cees van Dam
Fitzrovia, Londen, juni 2023

INHOUDSOPGAVE (VERKORT)

Transponeringstabel	23
Afkortingen	25
DEEL I DE KERN VAN HET AANSPRAKELIJKHEIDSRECHT	29
1 Waar het aansprakelijkheidsrecht goed voor is	31
2 Onrechtmatigheid	69
3 Toerekening	137
4 Foutaansprakelijkheid en risicoaansprakelijkheid	163
DEEL II AANSPRAKELIJKHEID VOOR PERSONEN EN ZAKEN	175
5 Aansprakelijkheid voor personen	177
6 Aansprakelijkheid voor roerende zaken	221
7 Aansprakelijkheid voor onroerende zaken	295
8 Bijzondere rechtsverhoudingen	345
DEEL III HERSTEL VAN GESCHONDEN RECHTEN EN BELANGEN	455
9 Schade en schadevergoeding	457
10 Causaliteit en eigen schuld	551
11 Andere remedies dan schadevergoeding	597
12 Recht hebben en recht krijgen	619

INHOUDSOPGAVE (VERKORT)

Literatuur	681
Jurisprudentieregister	705
Wetsartikelenregister	737
Trefwoordenregister	751

INHOUDSOPGAVE (UITGEBREID)

Transponeringstabel	23
Afkortingen	25
I DE KERN VAN HET AANSPRAKELIJKHEIDSRECHT	29
1 WAAR HET AANSPRAKELIJKHEIDSRECHT GOED VOOR IS	31
1.1 Plaats van het aansprakelijkheidsrecht in de maatschappij	31
101 Inleiding	31
102 Primaire functies aansprakelijkheidsrecht	33
103 Secundaire functies aansprakelijkheidsrecht	37
104 De rol van verzekeringen	41
105 Ieder heeft recht op effectieve rechtsbescherming	45
1.2 Plaats van het aansprakelijkheidsrecht in het rechtssysteem	47
106 Aansprakelijkheidsrecht en verbintenissenrecht	47
107 Aansprakelijkheidsrecht en EVRM	49
108 Aansprakelijkheidsrecht en Unierecht	50
109 Aansprakelijkheidsrecht en strafrecht	52
110 Aansprakelijkheidsrecht en bestuursrecht	54
1.3 Wat beschermt het aansprakelijkheidsrecht?	55
111 Het algemene persoonlijkheidsrecht	55
112 Fysieke aspecten van de persoonlijkheid	57
113 Niet-fysieke aspecten van de persoonlijkheid	59
114 De open grens tussen eigendom en financiële belangen	65
2 ONRECHTMATIGHEID	69
2.1 Inleiding	70
201 Onrechtmatigheid: afweging tussen vrijheid en bescherming	70
202 Wanneer is een gedraging onrechtmatig?	72

2.2	Schending ongeschreven recht	74
2.2.1	<i>Hoe wordt het ongeschreven recht gevonden?</i>	74
203	Strijd met het ongeschreven recht	74
204	De Kelderluik-factoren	76
205	Het afwegen van de onrechtmatigheidsfactoren	78
206	Gewoonte en gebruik zijn niet bepalend	79
2.2.2	<i>Omvang risico (1): ernst van de schade</i>	81
207	Aard en omvang van de schade	81
2.2.3	<i>Omvang risico (2): waarschijnlijkheid van een ongeval</i>	82
208	Waarschijnlijkheid van wat?	82
209	Mate van waarschijnlijkheid	84
210	Consideratieplicht jegens onvoorzichtige benadeelde	85
2.2.4	<i>Omvang zorg (1): aard en nut van de gedraging</i>	87
211	Aard van de gedraging	87
212	Nut van de gedraging	90
213	Rechtvaardigingsgronden	92
214	Aansprakelijkheid voor nalaten	94
2.2.5	<i>Omvang zorg (2): bezwaarlijkheid voorzorgsmaatregelen</i>	98
215	Uitgangspunt: wegnemen van het risico	98
216	Wegnemen risico te duur, ongewenst of onpraktisch	100
217	Beperken risico door onderzoek en toezicht	101
218	Beperken risico door informeren en waarschuwen	104
219	Onbekende risico's: observatieplicht	107
220	Onbekende risico's: voorzorgsbeginsel	108
2.3	Schending wettelijke plicht	110
221	Inleiding	110
222	Schending wettelijke plicht niet altijd onrechtmatig	112
223	Concretiseren van abstracte wettelijke normen	113
224	Corrigeren van onjuiste wettelijke normen	114
225	Betekenis van buitenwettelijke normen	115
2.4	Inbreuk op een recht	119
226	Inleiding	119
227	De rechtstreekse rechtsinbreuk in de literatuur	121
228	De rechtstreekse rechtsinbreuk in de rechtspraak	123
229	Het geschonden recht weerspiegelt de gedragsnorm	124
230	Het praktische nut van de rechtsinbreuk	125
2.5	Relativiteit	127
231	Relativiteit van de onrechtmatigheid	127
232	Relativiteit van wettelijke normen	128
233	Relativiteit van ongeschreven normen	131
234	Rechtsvermoeden, causaliteit en rechtspolitiek	135

3	TOEREKENING	137
3.1	Inleiding	137
301	Drie gronden voor toerekening	137
3.2	Toerekening op grond van schuld	139
3.2.1	<i>Kennen en kunnen</i>	139
302	Kenbaarheid van het risico	139
303	Stand van wetenschap en techniek	140
304	Algemeen bekende feiten en wijsheid achteraf	142
305	Kenbaarheid van het recht	144
306	Vermijdbaarheid van het risico	145
3.2.2	<i>Toetsing van kennis en kunde</i>	147
307	Subjectieve toetsing als uitzondering op de regel	147
308	Objectieve toetsing met vergelijkingstypen	148
309	Onderscheid tussen onrechtmatigheid en toerekening	152
3.3	Toerekening op grond van de verkeersopvattingen	153
310	Grens tussen schuld en verkeersopvattingen	153
311	Voorbeelden in de rechtspraak	155
3.4	Toerekening op grond van de wet	157
312	Geestelijke of lichamelijke tekortkoming	157
313	Jeugdige leeftijd	160
4	FOUTAANSPRAKELIJKHEID EN RISICOAANSPRAKELIJKHEID	163
401	Inleiding	163
402	Waarom risicoaansprakelijkheid?	165
403	Risicoaansprakelijkheid in enge en ruime zin	166
404	Fout-elementen in risicoaansprakelijkheid	168
405	Risico-elementen in foutaansprakelijkheid	169
406	Tijdelijke Regeling Verhaalsrechten	171
II	AANSPRAKELIJKHEID VOOR PERSONEN EN ZAKEN	175
5	AANSPRAKELIJKHEID VOOR PERSONEN	177
5.1	Inleiding	177
501	Aansprakelijkheidsratio's: toezicht en samenwerking	177
5.2	Aansprakelijkheid voor kinderen	179
502	Ouders voor kinderen tot 14 jaar	179
503	Ouders voor kinderen van 14 en 15 jaar	181

504	Ouders voor jongeren van 16 jaar en ouder	183
505	Aansprakelijkheid scholen voor leerlingen	184
5.3	Aansprakelijkheid voor volwassenen	185
506	Aansprakelijkheid voor psychiatrische patiënten	185
507	Aansprakelijkheid voor gedetineerden	187
5.4	Groepsaansprakelijkheid	188
508	Vereisten voor groepsaansprakelijkheid	188
509	Grenzen aan de groep: gemeenschap van gemoederen	190
5.5	Aansprakelijkheid in organisatorisch verband	192
510	Aansprakelijkheid voor ondergeschikten: voorwaarden	192
511	Aansprakelijkheid voor ondergeschikten: gevolgen	195
512	Aansprakelijkheid voor niet-ondergeschikten: reikwijdte	197
513	Aansprakelijkheid voor niet-ondergeschikten: voorwaarden	198
514	Aansprakelijkheid voor vertegenwoordigers	200
515	Aansprakelijkheid van rechtspersonen	202
516	Bestuurdersaansprakelijkheid	204
517	Aansprakelijkheid in concernverband	209
518	Onderneming en mensenrechten	213
6	AANSPRAKELIJKHEID VOOR ROERENDE ZAKEN	221
6.1	Inleiding	222
601	Risicoaansprakelijkheid en foutaansprakelijkheid	222
6.2	Aansprakelijkheid in het wegverkeer	225
6.2.1	<i>Inleiding</i>	225
602	Risico's van het wegverkeer en de verplichte WAM	225
6.2.2	<i>Risicoaansprakelijkheid voor motorrijtuigen</i>	229
603	Toepassingsgebied en terminologie van art. 185 WVV	229
604	Betrokkenheid, overmacht en eigen schuld	232
605	Kinderen tot 14 jaar: 100%-regel	233
606	Personen van 14 jaar en ouder: overmacht	235
607	Personen van 14 jaar en ouder: eigen schuld	236
608	De positie van regresnemers	239
609	Andere regels van risicoaansprakelijkheid in het wegverkeer	241
610	Zelfrijdende motorrijtuigen	242
6.2.3	<i>Foutaansprakelijkheid in het wegverkeer</i>	244
611	Foutaansprakelijkheid: toepassingsgebied	244
612	Zorgplicht bestuurder jegens passagier	246

6.3	Aansprakelijkheid voor gebrekkige producten	248
6.3.1	<i>Risicoaansprakelijkheid voor gebrekkige producten</i>	248
613	Waarom risicoaansprakelijkheid?	248
614	De Europese richtlijn productaansprakelijkheid	249
615	Terminologie en samenloop met andere regels	252
616	Wanneer is een product gebrekkig?	257
617	Welke schade komt voor vergoeding in aanmerking?	262
618	Verweermiddelen van de producent	263
619	Ontwikkelingsrisico-verweer	265
620	Verjaring en verval	267
6.3.2	<i>Foutaansprakelijkheid voor gebrekkige producten</i>	268
621	Reikwijdte: commerciële schade en regresnemers	268
622	Onrechtmatigheid en toerekening	270
623	Veiligheidsregulering, waarschuwen en terugroepen	273
6.4	Aansprakelijkheid voor gevaarlijke stoffen	275
6.4.1	<i>Risicoaansprakelijkheid voor gevaarlijke stoffen</i>	275
624	Reikwijdte: beroeps- en bedrijfsmatige gebruikers	275
625	Stof, bijzonder gevaar, bekendheid en verweren	277
6.4.2	<i>Foutaansprakelijkheid voor gevaarlijke stoffen</i>	279
626	Reikwijdte: particulieren, beroepen en bedrijven	279
627	Zorgplicht voor gevaarlijke stoffen	280
6.5	Aansprakelijkheid voor dieren	282
628	Risicoaansprakelijkheid: toepassingsgebied	282
629	Onberekenbaarheid en eigen energie van het dier	284
6.6	Aansprakelijkheid voor andere roerende zaken	286
6.6.1	<i>Risicoaansprakelijkheid voor gebrekkige roerende zaken</i>	286
630	Reikwijdte en samenloop met andere bepalingen	286
631	Voorwaarden voor risicoaansprakelijkheid	288
6.6.2	<i>Foutaansprakelijkheid voor roerende zaken</i>	291
632	Toepassingsgebied foutaansprakelijkheid	291
633	Natuurverschijnselen en crimineel gedrag	292
7	AANSPRAKELIJKHEID VOOR ONROERENDE ZAKEN	295
7.1	Inleiding	296
701	Overzicht	296
7.2	Risicoaansprakelijkheid voor opstallen	298
702	Toepassingsbereik art. 6:174 BW	298
703	Voorwaarden voor gebrekkigheid: overzicht	300

704	Factoren voor vaststellen gebrek	302
705	Kenbaarheid van het risico	304
706	Tenzij-clausule	306
7.3	Risicoaansprakelijke personen en medebezitters	307
707	Bedrijfsmatige gebruikers	307
708	Hoofdelijke aansprakelijkheid en medebezitters	310
7.4	Risicoaansprakelijkheid voor stortplaatsen en mijnbouwwerken	313
709	Risicoaansprakelijkheid voor stortplaatsen	313
710	Risicoaansprakelijkheid voor mijnbouwwerken	315
7.5	Foutaansprakelijkheid voor onroerende zaken	317
711	Belang art. 6:162 BW naast risicoaansprakelijkheid	317
712	Aansprakelijke persoon: de toezichthouder	319
713	Zorgplicht toezichthouder: algemeen	321
714	Zorgplicht toezichthouder: natuurlijke risico's	322
7.6	Gemeenschappelijke kwesties bij risico- en foutaansprakelijkheid	324
715	Aansprakelijkheid jegens onbevoegde bezoekers	324
716	Aansprakelijkheid jegens onvoorzichtige bezoekers	326
7.7	Aansprakelijkheid van de wegbeheerder	329
717	Toepassingsgebied art. 6:174 en 6:162 BW	329
718	Gebrek, onrechtmatigheid en financiële middelen	332
719	Rekening houden met onvoorzichtige weggebruikers	334
7.8	Hinder	336
720	Naburigheid; overzicht hindercriteria	336
721	Ernst van de hinder	340
722	Bezwaarlijkheid maatregelen en nut gedraging	342
8	BIJZONDERE RECHTSVERHOUDINGEN	345
8.1	Inleiding	346
801	Overzicht	346
8.2	Arbeidsongevallen en beroepsziekten	347
8.2.1	<i>Inleiding</i>	347
802	Overzicht	347
8.2.2	<i>Aansprakelijkheid werkgever op grond van art. 7:658 BW</i>	349
803	'In de uitoefening van zijn werkzaamheden'	349
804	Reikwijdte van de zorgplicht	352
805	Structuur en inhoud van de zorgplicht	353

INHOUDSOPGAVE (UITGEBREID)

806	Eigen schuld werknemer	357
807	Flexibele arbeidsverhoudingen	359
8.2.3	<i>Aansprakelijkheid werkgever op grond van art. 7:611 BW</i>	362
808	Verplichtingen op grond van goed werkgeverschap	362
809	Verzekeringsplicht voor schade in het wegverkeer	364
8.3	Aansprakelijkheid beroepsbeoefenaren en bedrijven	366
810	Zorgplicht beroepsbeoefenaar jegens cliënt/patiënt	366
811	Zorgplicht beroepsbeoefenaar jegens derden	368
812	Zorgplicht bank jegens derden	374
813	Website-exploitanten en internetproviders	377
814	Oneerlijke handelspraktijken	380
815	Misleidende en vergelijkende reclame	384
816	Oneerlijke mededinging	386
8.4	Onrechtmatige overheidsdaad	389
8.4.1	<i>Inleiding</i>	389
817	De eigen aard van overheidsaansprakelijkheid	389
8.4.2	<i>Overheidsgedrag en onrechtmatigheid</i>	392
818	Tussen geen en volledige beleidsvrijheid	392
819	Invloed algemene beginselen van behoorlijk bestuur	395
8.4.3	<i>Overheidsaansprakelijkheid wegens schending EVRM</i>	398
820	Inleiding	398
821	Informatieplichten	400
822	Adequate wetgeving en effectieve handhaving	402
823	Operationele verplichtingen	405
824	Bijzondere bescherming van kinderen	412
825	Procedurele verplichtingen	415
8.4.4	<i>Overheidsaansprakelijkheid wegens schending Unierecht</i>	417
826	Ontwikkeling Francovich-aansprakelijkheid	417
827	Voorwaarden voor aansprakelijkheid	418
8.4.5	<i>Bijzondere vormen van overheidsaansprakelijkheid</i>	424
828	Aansprakelijkheid van toezichthouders	424
829	Aansprakelijkheid voor besluiten	428
830	Aansprakelijkheid voor wetgeving	435
831	Aansprakelijkheid voor rechterlijke beslissingen	438
832	Aansprakelijkheid voor strafvorderlijk optreden	443
833	Aansprakelijkheid bij schending gelijkheidsbeginsel	446
8.5	Aansprakelijkheid bij sport en spel	450
834	Ratio minder strenge zorgplicht bij sport en spel	450
835	Inhoud minder strenge zorgplicht bij sport en spel	451
836	Grens tussen minder strenge en strenge zorgplicht	453

III	HERSTEL VAN GESCHONDEN RECHTEN EN BELANGEN	455
9	SCHADE EN SCHADEVERGOEDING	457
9.1	Inleiding	458
901	Overzicht	458
902	Wat is schade?	460
903	De utopie van de volledige schadevergoeding	463
9.2	Bijzondere vormen van vermogensschade	466
904	Geleden verlies en gedeerde winst, bereddingskosten	466
905	Buitengerechtigde kosten	469
9.3	Overlijden	472
9.3.1	<i>Inleiding</i>	472
906	Een beperkte remedie	472
9.3.2	<i>Derving levensonderhoud nabestaanden</i>	475
907	Kring van gerechtigde nabestaanden	475
908	Omvang schadevergoeding voor nabestaanden	477
909	Vergoeding voor huishoudelijke en verzorgingstaken	480
9.3.3	<i>Affectieschade van nabestaanden</i>	481
910	Geschiedenis en belang vergoeding affectieschade	481
911	Kring van gerechtigden en omvang vergoeding	482
912	Oogmerk om immateriële schade toe te brengen	485
9.3.4	<i>Geestelijk letsel nabestaanden (schokschade)</i>	486
913	Ontstaan recht op vergoeding geestelijk letsel	486
914	Voorwaarden en gezichtspunten voor aansprakelijkheid	488
915	Samenloop geestelijk letsel en affectieschade	493
9.4	Lichamelijk en geestelijk letsel en andere aantastingen in de persoon	495
9.4.1	<i>Inleiding</i>	495
916	Aantastingen in de persoon, schade en remedie	495
9.4.2	<i>Materiële schade</i>	496
917	Medische kosten, subrogatie, dubbele redelijkheid	496
918	Zorgschade benadeelde en derden (art. 6:107 BW)	499
919	Verlies verdienvermogen, verhaalsrecht werkgever	502
9.4.3	<i>Immateriële schade</i>	506
920	Grondslag en functies smartengeld	506
921	Begroting smartengeld	507
922	Smartengeld in geval van bewusteloosheid	510
9.4.4	<i>Schade van derden</i>	512
923	Verzekeraars, verzorgenden, werkgevers, verwanten	512

INHOUDSOPGAVE (UITGEBREID)

9.4.5	Wrongful birth <i>en</i> wrongful life	514
924	<i>Wrongful birth</i> (ongewenste zwangerschap)	514
925	<i>Wrongful life</i> (prenatale schade)	517
9.4.6	<i>Andere aantastingen in de persoon</i>	521
926	Geestelijk letsel en schending ander fundamenteel recht	521
9.5	Voordeelstoerekening	527
927	Begrip, methode en hoofdlijnen	527
928	Particuliere en sociale schadeverzekeringen	530
929	Sommenverzekeringen	532
9.6	Begroting van de schade	534
930	Vrijheid rechter; concrete en abstracte schade	534
931	Abstracte schadebegroting bij zaakschade	536
932	Winstafdracht als schadevergoeding	539
933	Wettelijke rente over de schadevergoeding	541
934	Begroting en vergoeding van toekomstige schade	542
935	Schadevergoeding wegens schending mededingingsrecht	544
9.7	Beperking van de omvang van de schadevergoeding	547
936	Rechterlijke matiging van schadevergoeding	547
937	Wettelijke limitering van schadevergoeding	549
10	CAUSALITEIT EN EIGEN SCHULD	551
10.1	Causaliteit	551
10.1.1	<i>Inleiding</i>	551
1001	Causaliteit tussen gebeurtenis en schade	551
10.1.2	<i>Primaire causaliteit (condicio sine qua non): vestigingsfase</i>	555
1002	Bewijslast: hoofdregel en omkeringsregel	555
1003	Meervoudige causaliteit	560
1004	Alternatieve causaliteit	563
1005	Verlies van een kans	566
1006	Proportionele aansprakelijkheid	569
10.1.3	<i>Secundaire causaliteit (toerekening naar redelijkheid): omvangsfase</i>	572
1007	Toerekening naar redelijkheid (art. 6:98 BW)	572
1008	Aard van de schade	575
1009	Aard van de aansprakelijkheid	576
10.2	Eigen schuld	580
1010	Inleiding	580
1011	Causale verdeling	585
1012	Billijkheidscorrectie	587
1013	Reflexwerking van risicoaansprakelijkheid	590

10.3	Hoofdelijke schuldenaren	593
	1014 Hoofdelijke aansprakelijkheid: externe werking	593
	1015 Hoofdelijke aansprakelijkheid: interne draagplicht	594
11	ANDERE REMEDIES DAN SCHADEVERGOEDING	597
11.1	Rechtsherstel	597
	1101 Herstel van rechten en belangen	597
	1102 Herstel door vergoeding anders dan in geld	599
	1103 Onderhandelen en procederen of mediation?	602
11.2	Erkenning en excuses	605
	1104 Erkenning	605
	1105 Excuses	607
11.3	Verklaring voor recht, rectificatie, verbod en bevel	610
	1106 Verklaring voor recht	610
	1107 Rectificatie (art. 6:167 BW)	612
	1108 Rechterlijk verbod en bevel (art. 3:296 BW)	613
12	RECHT HEBBEN EN RECHT KRIJGEN	619
12.1	Inleiding	620
	1201 Overzicht	620
12.2	Een eerlijke procedure (<i>fair trial</i>)	623
	1202 Rechterlijke onafhankelijkheid en onpartijdigheid	623
	1203 Verplichtingen rechter en partijen	625
	1204 Gelijke wapens voor partijen (<i>equality of arms</i>)	632
	1205 Beslissing binnen een redelijke termijn	635
	1206 Kosten van procederen	637
	1207 Alternatieve financiering rechtsbijstand	640
12.3	Versterking positie benadeelden	643
	<i>12.3.1 Algemeen</i>	643
	1208 Collectieve actie (art. 3:305a BW)	643
	1209 Wet collectieve afwikkeling massaschade (WCAM)	648
	<i>12.3.2 Personenschade</i>	650
	1210 Directe actie jegens aansprakelijkheidsverzekeraar	650
	1211 Deelgeschilprocedure	652
	1212 Schadevergoeding door middel van de strafprocedure	653

INHOUDSOPGAVE (UITGEBREID)

12.4	Verjaring	657
1213	Overzicht	657
1214	Korte verjaringstermijn	660
1215	Lange verjaringstermijn	664
12.5	Aansprakelijkheidsimmunititeiten	669
1216	Inleiding	669
1217	Structurele en functionele immunititeiten	670
1218	Formele en materiële immunititeiten	673
1219	Balans	674
12.6	Alternatieve instrumenten voor schadevergoeding	676
1220	First party-verzekeringen	676
1221	Schadefondsen	678
	Literatuur	681
	Jurisprudentieregister	705
	Wetsartikelenregister	737
	Trefwoordenregister	751